

Hrvatski transsuvereni nacionalizam u BiH

Vedran Obućina

Nužan je preduvjet razvoja transsuverenog nacionalizma to da se nacionalni centar smatra središtem nacionalnog života s obje strane granice

Politološki koncept transsuverenog nacionalizma izložili su Zsuzsa Csergő i James Goldgeier (2004) u članku o nacionalističkim strategijama i europskim integracijama. Taj se pojam vezuje za nacije čiji se nacionalni interesi protežu izvan granica država u kojima žive, ali ne teže promjenama tih granica, jer su one u suvremenoj Europi previše skupe i složene. Csergő i Goldgeier konstatiraju da transsuvereni nacionalizam dijeli tradicionalno mišljenje da se političke tvorevine moraju stvarati u skladu s nacionalnim crtama podjele. No, umjesto formiranja nacionalne države kroz teritorijalne promjene ili okupljanje cijele nacije unutar granica jedne države, nacionalni centar stvara institucije koje proizvode i održavaju naciju izvan granica svoje države. Nužan je preduvjet razvoja transsuverenog nacionalizma to da se nacionalni centar smatra središtem nacionalnog života s obje strane granice. Ako manjina u drugoj državi smatra da glavni grad matične nacionalne države nije ujedno i njezin centar, onda je transsuverenost na kušnji. Primjerice, premda je središte Hrvata tijekom devedesetih godina u BiH sve više postajao Mostar, posebno za vrijeme postojanja Herceg-Bosne, transsuvereni centar bio je i ostao Zagreb. Taj tip nacionalizma nije nov. Vidljiv je, primjerice, u austrijskim zakonima o govornicima njemačkog jezika u Južnom Tirolu iz 1979. ili u politikama Republike Irske prema Ircima u Sjevernoj Irskoj. Transsuvereni nacionalizam u postkomunističkoj Europi poseban je, međutim, po svojoj proširenosti, uzrokovanoj velikim promjenama granica i razdvajanja stanovništva. Posebno je izražen u Albaniji, Hrvatskoj, Makedoniji, Mađarskoj, Bugarskoj, Rumunjskoj, Rusiji, Sloveniji, Slovačkoj i Srbiji. Mađarska i Hrvatska dva su osobito složena primjera.

Vedran Obućina, polaznik poslijediplomskoga specijalističkog studija "Regionalne komparativne studije Srednje i Jugoistočne Europe" na Fakultetu političkih znanosti. Radi kao programski voditelj i savjetnik u Organizaciji za promicanje sjevernoatlantskih integracija. E-pošta: vedran.obucina@opsa.hr

Hrvati u BiH: dijaspora ili posebna kategorija?

U hrvatskome političkom diskursu često se o Hrvatima koji žive u BiH govori kao o dijaspori. No, to je prilično nategnuto poimanje dijaspore. Pojam dijaspora općenito je kamen spoticanja među istraživačima. Mnogi su, poput Jamesa Clifforda, tražili da se taj pojam reevaluiira ne bi li se došlo do jedinstvene definicije. U literaturi se pod dijasporom misli na gotovo svaku etničku ili vjersku manjinu koja je fizički odvojena od svoje domovine, bez obzira na uzroke te odvojenosti, kao i fizičke, kulturne ili emotivne veze između te zajednice i njezine domovine (Safran, 2004:9). Takvim se pojmom sve više koriste antropolozi, sociolozi, politolozi, psiholozi, povjesničari. Minimalistička definicija dijaspore uključuje prostornu raspršenost neke zajednice i stvarnu ili zamišljenu domovinu od koje je ona odvojena, ali

Radnička dijaspora nastaje kretanjem ljudi preko granica, a slučajna dijaspora "kretanjem granica preko ljudi". Ništa slikovitije ne bi opisalo sudbinu bosanskohercegovačkih Hrvata

kojoj je emotivno, imaginarno ili politički okrenuta. Dijasporu čini posebna vrsta iseljenika koji zadržavaju sjećanje na kulturnu povezanost sa svojom domovinom i stalno su na neki način orijentirani prema njoj. Safran smatra da su tipične dijaspore raspršene zajednice Židova, Armenaca, Kurda, Palestinaca, Kineza, Indijaca, Grka, Sika, Turaka, Karibljana, Kubanaca, Tibetanaca, Albanaca, Hrvata i Srba. Identitet dijaspore ovisi i o vrsti odnosa koje domovina održava sa svojim državljanima izvan granica zemlje, kao i o političkoj lojalnosti državi u kojoj dijaspora živi. Hrvati u BiH ne uklapaju se u takva teorijska poimanja dijaspore. Oni su konstitutivan narod u BiH, a ne nacionalna manjina,¹ pa je njihova matična država BiH, a ne Hrvatska. Od 1918. do 1990. Hrvati u BiH nisu se poimali kao dijaspora, jer su svi Hrvati živjeli u jednoj državi, premda su u socijalističkoj Jugoslaviji živjeli u dvije republike. Državno osamostaljenje Hrvatske, a potom i BiH, otvorilo je pitanje odnosa između Hrvata u BiH i Hrvatske, na koju se počelo gledati kao na matičnu državu svih Hrvata na svijetu, pa tako i bosanskohercegovačkih Hrvata. S druge strane, Hrvati u BiH mogli bi se smatrati dijasporom prema Safranovoj definiciji ako se pretpostavi da nije važno pod kakvim je okolnostima došlo do razdvajanja jednog naroda. U ranim devedesetim godinama, kad je transsuvereni nacionalizam Zagreba prema Hrvatima u BiH bio osobito jak, postojale su i tendencije prezezanja na hrvatski etnički prostor u BiH i njegova integriranja u suverenu hrvatsku državu. Nakon propasti Hrvatske zajednice Herceg-Bosne i preorijentacije hrvatskih političkih stranaka u BiH ka očuvanju teritorijalnog integriteta BiH i konstitutivnosti triju naroda, što je zapečaćeno sporazumom iz Dayton 1995,

hrvatska zajednica u BiH počela se nazivati dijasporom bez osobitoga teorijskog uporišta. Tim tragom ide i Prijedlog Strategije o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske. U njemu se nigdje ne spominje dijaspora, a Hrvati izvan Hrvatske dijele se na Hrvate u BiH, hrvatske manjine i hrvatsko iseljenišvo. Prijedlog Strategije predviđa da "Republika Hrvatska skrbi o očuvanju ustavnog statusa Hrvata u BiH. Posebnu će pozornost posvetiti provedbi postojećih međunarodnih sporazuma, kao i sklapanju novih, a sve za opstanak i zaštitu hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini. Povezivanje s Hrvatima u BiH, potpora njihovu povratku i ostanku u BiH te očuvanje njihove pune jednakopravnosti od strateškog su interesa za Republiku Hrvatsku. Isto tako interes je Republike Hrvatske unaprjeđivati dobrosusjedske odnose s Bosnom i Hercegovinom i podupirati BiH na putu euroatlantskih integracija."

Brubaker (2009:461) većinu dijaspora u Srednjoj i Jugoistočnoj Europi naziva slučajnim dijasporama. One nisu ni postmoderne ni postnacionalne, nego postmultinacionalne. Nastale su u procesima dezintegracije višenacionalnih država, počevši od raspada habsburškoga, romanovskog i osmanskog carstva do nestanka Sovjetskog Saveza, Jugoslavije i Čehoslovačke. Brubaker opravdano razlikuje slučajne od radničkih dijaspora ili *gastarbajtera*. Radnička dijaspora nastaje kretanjem ljudi preko granica, a slučajna dijaspora "kretanjem granica preko ljudi". Ništa slikovitije ne bi opisalo sudbinu bosanskohercegovačkih Hrvata, uz jednu napomenu: Hrvati u BiH povijesna su kategorija, jer su kao zaseban element hrvatske etničke zajednice postojali od kasnoga srednjeg vijeka, a kao dio hrvatske nacionalne zajednice nikad nisu bili u sastavu hrvatskih teritorijalnih jedinica. Iznimku čini razdoblje NDH-a, slučaj koji je vidno zabilježen u guslarskoj tradiciji hercegovačkih narodnih bardova (Žanić, 1998). Migrantske su dijaspore nastajale postupno, tijekom brojnih migracija, dok su slučajne dijaspore nastale naprasno, prateći dramatične i traumatične državno-političke promjene. Radničke migracije većinom su dobrovoljne, dok su slučajne dijaspore nastale često protiv svoje volje. Radničke su dijaspore teritorijalno raspršene i često nisu duboko povezane s državama u kojima rade, dok su slučajne dijaspore teritorijalno koncentrirane i ukorijenjene. Napokon, pripadnici radničkih dijaspora većinom ne postaju državljanima zemalja u kojima žive ili to postaju tek nakon duljeg vremena, dok su pripadnici slučajnih dijaspora državljanima zemalja u kojima žive. Hrvati u BiH nisu, dakako, radnički ili neki drugi migranti, nego punopravni državljani zemlje u kojoj žive i koja je i njihova zemlja.

Hrvatski transsuvereni nacionalizam prema Bosni i Hercegovini

Transsuvereni nacionalizam može biti uspješan ako su ispunjeni neki zemljopisno-demografski uvjeti. Riječ je o kontinuiranom prostoru koji nastanjuju pripadnici jedne etničke ili nacionalne zajednice. Hrvatski etnički prostor u BiH 2010. čine:

- posavsko-srijemsko-semberijski pojas s općinama Orašje, Odžak i Šamački Domaljevac te djelomice, Vukosavljevići u kojima živi hrvatska etnička većina;
- zapadnohercegovački prostor s općinama Livno, Kupres, Tomislavgrad, Prozor-Rama, Posušje, Grude, Široki Brijeg,

Ljubuški, Čitluk, Mostar, Čapljina, Stolac, Neum i Ravno u kojima živi apsolutna ili relativna hrvatska etnička većina.

- prostorne enklave u Srednjoj Bosni s općinama Usora, Dobretići, Jajce, Žepče, Vitez, Novi Travnik, Busovača, Kiseljak i Kreševo u kojima živi apsolutna ili relativna hrvatska većina.

Etnički prostor naseljen Hrvatima prije rata izgledao je umnogome drukčije. Prema popisu stanovništva 1991, mogući pravci transsuverenoga hrvatskog nacionalizma bili su Bosanska Posavina, Zapadna Bosna, Zapadna Hercegovina i Srednja

Iz prostora potencijalnog širenja transsuverenoga hrvatskog nacionalizma praktično su isključene zapadnobosanska i srednjobosanska regija te niz općina u kojima su Hrvati nekad bili apsolutna ili relativna većina

Bosna. Nakon okončanja rata, ratnih i poslijeratnih migracija taj se prostor suzio i regionalno i lokalno. Iz prostora potencijalnog širenja transsuverenoga hrvatskog nacionalizma praktično su isključene zapadnobosanska i srednjobosanska regija te niz općina u kojima su Hrvati nekad bili apsolutna ili relativna većina.

Pomoć u poslijeratnoj obnovi međunarodna je zajednica vezivala za političke ciljeve Dejtonskog sporazuma, pa su je dobivale samo one strane koje su pristale surađivati u punoj primjeni tog sporazuma. Dijelovi BiH koji su bili naseljeni pretežno Hrvatima dobivali su pomoć i od Hrvatske i od međunarodne zajednice, pa se činilo kako se hrvatska područja razvijaju brže od srpskih i bošnjačkih (Friedman, 2004:106). Godine 1996. potpisan je Memorandum o suglasnosti između Vlade SAD-a, Vlade BiH i Vlade RH o gospodarskom oporavku i razvoju infrastrukture u BiH i Hrvatskoj. Predsjednik Hrvatske Franjo Tuđman i predsjednik Federacije BiH Ejup Ganić potpisali su 1998. Sporazum o posebnim odnosima između RH i Federacije BiH u kojemu se utvrđuje pomoć na području gospodarstva, obnove, zakonodavstva, privatizacije, znanosti, tehnologije, obrazovanja, sporta, kulture, socijalne politike i zdravstva, turizma, informiranja, regionalne i lokalne uprave i samouprave, imovinskopravnih pitanja, unutarnjih poslova, obrane, suradnje nevladinih organizacija te prometnih koridora do luke Ploče. U sklopu toga međunarodnog sporazuma Hrvatska je mogla pomagati većinskim hrvatskim kantonima.

Transsuvereni nacionalizam u hrvatskom zakonodavstvu

Davanje državljanstva pripadnicima vlastite nacionalne zajednice koji žive u drugim državama najučinkovitiji je način broj 4 - prosinac 2010.

njihova vezivanja za nacionalnu državu. Vijeće Europe je 1992. stvorilo odbor za višestruka državljanstva, koji se kasnije preimenovao u Stručno povjerenstvo za državljanstvo. Rezultat njegova rada bila je Europska konvencija o nacionalnosti iz 1997, koja je legitimirala širok raspon pristupa pitanju višestrukog državljanstva. Hrvatska je bila prva zemlja u Srednjoj i Istočnoj Europi koja je upotrijebila institut državljanstva u povezivanju s Hrvatima izvan domovine. Brigu o Hrvatima izvan domovine Sabor je uvrstio i u Ustav u kojemu piše da se "dijelovima hrvatskog naroda u drugim državama jamči osobita skrb i zaštita Republike Hrvatske" (čl. 10 st. 2). Hrvati u BiH, koji su i državljani Republike Hrvatske, dobili su pravo birati i biti birani na parlamentarnim i predsjedničkim izborima u Hrvatskoj. Stvorena je "zasebna izborna jedinica za izbor zastupnika u Zastupnički dom Hrvatskoga državnog sabora koje biraju hrvatski državljani koji nemaju prebivalište u Republici Hrvatskoj." Zbog brojčane premoći hrvatskih državljanina u BiH taj je zakonski članak *de facto* normirao njihovo predstavništvo u hrvatskom parlamentu.

Unutar političko-zakonodavne potpore Hrvatima u BiH izdvajaju se:

- politička i financijska potpora stvaranju i održavanju samoupravnih teritorijalnih hrvatskih zajednica Bosanska Posavina, Herceg Bosna, Usora, Srednja Bosna, Soli, Vrhbosna te kasnije Hrvatska Republika Herceg Bosna. Ključnu ulogu u tim transsuverenim potezima imao je HDZ BiH. Posrijedi je bila izrazito problematična politika, jer se zamišljena Herceg Bosna na oko 25 posto teritorija BiH mogla smatrati pokušajem nametanja hrvatske vlasti bošnjačkome i srpskom narodu (Mrduljaš, 2004, 2008);
- vojna i financijska pomoć Hrvatskom vijeću obrane kao "hrvatskoj komponenti" oružanih snaga BiH. Hrvatska vojska je u ratu surađivala s HVO-om u obrani hrvatskih teritorija s obje strane granice. Mnogi pripadnici HVO-a bili su i članovi postrojbi HV-a, a činovi i statusi branitelja još nisu potpuno razjašnjeni. HVO je sve do 2005. postojao kao hrvatska komponenta Armije BiH, da bi se potom potpuno utopio u Prvu gardijsku pukovnicu Armije BiH. Hrvatska isplaćuje mirovine pripadnicima postrojbi HVO-a i članovima njihovih obitelji koji imaju i hrvatsko državljanstvo u skadu sa Zakonom o potvrđivanju ugovora između RH i BiH o suradnji na području prava stradalnika rata u BiH koji su bili pripadnici HVO-a;
- financiranje policijskih snaga, uprave i sudstva te obnove u kantonima s većinskim hrvatskim stanovništvom. O tome postoji međunarodni ugovor između BiH i Hrvatske. Osim toga, 2001. potpisan je Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Vijeća ministara BiH o obnovi i izgradnji oštećenih i uništenih obiteljskih kuća isporukom građevinskog materijala BiH.

Transsuvereni nacionalizam u javnim politikama

U proračunu Hrvatske koji je usvojen 2009. izdvojeno je 28.500.000 kuna za poticaje i pomoć Hrvatima u BiH u obrazo-

vanju, kulturi, znanosti i zdravstvu. Rebalansom proračuna taj je iznos smanjen. Novac je namijenjen:

- potpori obrazovnim i znanstvenim institucijama, poput Sveučilišta u Mostaru kao "jedinog sveučilišta u BiH na hrvatskome službenom jeziku";
- potpori kulturnim manifestacijama i udruženjima, poput Hrvatskoga kulturnog društva "Napredak", radi očuvanja hrvatskog jezika, kulture i baštine;
- pomoć Katoličkoj crkvi u BiH, koja se nerijetko tretira kao "stožerna institucija" hrvatskog naroda u BiH. Vrhbosanska nadbiskupija, biskupije, crkve i župni uredi u BiH primaju financijsku pomoć iz Hrvatske za obnovu i izgradnju crkvenih objekata, te za razne vjerske i kulturne aktivnosti.

Zaključno se može konstatirati da je bosanskohercegovački slučaj posebno zanimljiv za proučavanje transsuverenog nacionalizma, jer se dvije države, Hrvatska i Srbija, pojavljuju kao jamci teritorijalne cjelovitosti BiH na koju istodobno nastoje protegnuti svoju transsuverenost. Granica između primjene transsuverenih metoda i miješanja u poslove druge države vrlo je tanka i osjetljiva. Transsuvereni nacionalizam katkad u pitanje dovodi suverenost države na koju se proteže, kako je pokazala politika Hrvatske u jednom razdoblju predratne i osobito ratne povijesti BiH. Nakon rata Hrvatska je odustala od izravnog upletanja u unutarnje poslove BiH, ali nije uspjela artikulirati cjelovitost, osmišljenu i učinkovitu politiku potpore opstanku i razvoju hrvatske zajednice u toj zemlji.

Bilješke

- 1 Realno gledajući, Hrvati bi se mogli osjećati manjinom u BiH. Kasapović (2005) smatra da su Hrvati i Srbi „objektivno manjinske nacionalne zajednice u odnosu prema većinskoj naciji. To napose vrijedi za hrvatsku zajednicu, koja se zbog dramatičnog smanjivanja broja svojih pripadnika prije rata, u ratu i nakon rata sve više primiče položaju klasične nacionalne manjine, te će ubuduće teško zadržati jednak ustavni

status kakav imaju Bošnjaci i Srbi. Stoga se one sve više okreću svojim vanjskim nacionalnim domovinama, na koje su se u povijesti ionako uvijek oslanjale i bile ovisne o njima. Glavna ih nacija, zauzvrat, doživljava kao nelojalne državljane i živi u stalnom strahu od njihova secesionizma i iredentizma njihovih vanjskih domovina”.

Literatura

- Brubaker, R. (1996). *Nationalism reframed: nationhood and national question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brubaker, R. (2009). Accidental Diasporas and External "Homelands" in Central and Eastern Europe: Past and Present. U: Ben-Rafael, E., Sternberg, Y. (ur.). *Transnationalism. Diasporas and the advent of new world (dis)order*. Leiden i Boston: Brill, str. 461-482.
- Csergő, Z., Goldgeier, J. (2004). Nationalist Strategies and European Integration. *Perspectives of Politics*. (2) 1:21-37.
- Friedman, F. (2004). *Bosnia and Herzegovina: A polity on a brink*. London i New York: Routledge.
- Kasapović, M. (2005). *Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država*. Zagreb: Politička kultura.
- Mrduljaš, S. (2004). Hrvatski etnički prostori u BiH i regulacija političko-pravnog statusa bosanskohercegovačkih Hrvata 1990.-1995. *Društvena istraživanja*. (13) 3:505-528.
- Mrduljaš, S. (2008). Hrvatska politika unutar Bosne i Hercegovine u kontekstu deklarativnoga i realnog prostornog opsega Hrvatske zajednice/Republike Herceg Bosne (1991.-1994.). *Društvena istraživanja*. (18) 4-5:825-850.
- Safran, W. (2004). Deconstructing and comparing diasporas. U: Kokot, W., Tölöyan, K., Alfonso, C. (2009). *Diaspora, Identity and Religion. New Directions in Theory and Research*. London i New York: Routledge.
- Žanić, I. (1998). *Prevarena povijest. Guslarska estrada, kult hajduka i rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*. Zagreb: Durieux. ■